

PREDICA MEDIEVALĂ ÎNTRE ORALITATE ȘI SCRIS. ABORDĂRI METODOLOGICE ȘI PERSPECTIVE TRANSILVĂNENE

Paula Cotoi*

Abstract: *The recording of sermons in writing, throughout the Middle Ages, implied a series of contexts and motivations to which we owe all the possibilities of research. The written text could precede the preaching act, being created for preparation, or it could follow and record a discourse already delivered. This study focuses on the issues generated by this constant negotiation between orality and written in the research of medieval sermons and the methodological approaches proposed in the literature. Starting from the possibilities of analysis presented, I will try to delimit the perspectives that are opened or allowed by the sources preserved in Transylvania, and, based on them, to formulate some remarks regarding the profile of sermon and preaching in medieval Transylvania.*

Keywords: medieval preaching, model sermon collections, oral and written communication, late medieval Transylvania, marginalia

*Idcirco mente sepius tractavi ad dei laudem et animarum lucrum, predicatorumque nostrorum in verbo uberiori fructum acquirendum et plebem edificandum, hoc opus laboriosum in sermonibus recolligendis et conscribendis aggredi et ex multis et variis sermonum aliorum editionibus unum summarium volumen utecum contextere*¹.

Astfel explică și justifică Pelbartus de Themesvar alcătuirea cărții sale, *Pomerium sermonum de tempore*, una dintre cele mai populare colecții de predici de la finele Evului Mediu. Lucrarea cuprinde modele de predici pentru duminicile de pe tot parcursul anului, care au fost adunate și redactate pornind de la alte texte scrise (*ex multis et variis sermonum aliorum editionibus*)². Finalitatea colecției de predici astfel obținute era, dincolo de generică slăvire a divinității, de a servi nevoilor predicatorilor și, prin verbalizarea textului de către aceștia, deci printr-un act de comunicare orală, de a instrui și edifica poporul.

Cuvintele autorului franciscan maghiar sunt emblematice pentru predica medievală, ilustrând situarea acesteia la întâlnirea dintre oralitate și scris, predicăția în sine însumând două componente: actul sau evenimentul predicării conjugat în jurul rostirii unui discurs, respectiv literatura omiletică, definită ca gen literar, cele două influențându-se reciproc. Pe de o parte, desfășurarea actului predicării determină apariția materialului scris, iar pe de altă parte, materialul scris surprinde caracterul expunerii orale sau chiar îi imprimă

---

* Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, Departamentul Cercetare. Colecții speciale. Arhiva orală și multimedia; e-mail: paula.cotoi@bcucluj.ro.

¹ Pelbartus de Themeswar, *Pomerium sermonum de tempore*, Augsburg, Johannes Schönsperger, 1502, *Prologus*, f.[13]v.

² Termenul *recolligere* este folosit aici, cel mai probabil, cu sensul de a aduna la un loc, de a compila diferite texte. Merită însă menționat că în Evul mediu era uzitat, în contexte legate de predicăție, și pentru a exprima înregistrarea în scris a unui text oral, similar cu *reportare*. Vezi *reportare, reportatio, reportator* în *The Vocabulary of Intellectual Life in the Middle Ages*, editor: Mariken Teeuwen, Turnhout, Brepols, 2003, p. 333, nota 430 și 431.

respectivul caracter. Consemnarea predicilor în scris, de-a lungul evului mediu, presupune o serie de contexte și de motivații, cărora astăzi le datorăm toate posibilitățile de reconstituire. Astfel, textul scris putea să preceadă momentul rostirii discursului, fiind creat în vederea pregătirii, caz în care ceea ce ni se păstrează sunt mai degrabă schițe de predici, mai mult sau mai puțin elaborate, și eventual predici personale. Apoi, predica scrisă putea să urmeze și să înregistreze un discurs deja rostit, situație în care se deschid alte două posibilități și se nasc alte tipuri de texte. Predica putea fi înregistrată de către persoane din public (membri ai comunității monastice sau conventuale, predicatori în pregătire, dar și laici), dând naștere așa-numitelor *reportationes*³, sau pot fi consemnate de către autorul lor ori de persoane din ambianța sa și ulterior sistematizate în colecții de predici. Adunate astfel, textele scrise deveneau posibile surse ale altor discursuri – acesta fiind și scopul lor, în definitiv, după cum arăta și Pelbartus – creând un continuum oralitate-scris⁴. În sîjalul acestor observații preliminare, studiul de față se concentrează asupra problemelor pe care le generează această relație oralitate-scris în cercetarea predicilor și asupra abordărilor metodologice propuse în literatura de specialitate. Pornind de la posibilitățile de analiză formulate, voi încerca să delimitez perspectivele deschise sau permise de sursele păstrate în Transilvania, iar, pe baza acestora, să formulez unele observații despre profilul prediciei și al predicăției în Transilvania medievală.

Cercetarea istorică a prediciei a cunoscut numeroase contribuții teoretice, între care și reflecții asupra metodei. Cea mai consistentă sinteză dedicată subiectului, un proiect inițiat la începutul anilor 1990 și finalizat în anul 2000 sub coordonarea lui Beverly Mayne Kienzle, se deschide tocmai cu o problematizare a acestui obiect de studiu, definit atât sub aspectul caracterului eminent oral, cât și ca gen literar. Discuția privitoare la particularitățile prediciei medievale, pornește de la una dintre întrebările majore care străbat istoriografia acestui domeniu: În ce măsură predica scrisă se află în legătură cu un discurs rostit în mod real? Iar dacă o astfel de legătură poate fi stabilită, în ce măsură reflectă textul scris, predica rostită?⁵. Din aceste întrebări decurg două abordări metodologice majore, ce pot fi distinse pentru studiul prediciei în cheia relației oralitate-scris.

O primă lectură este cea care propune reconstituirea sau recuperarea actului sau evenimentului predicării, adică a discursului rostit, a contextului în care acesta are loc și a punerii sale în scenă. Acesta este tipul de analiză practicat în cercetarea istorică a predicilor mai ales începând din anii 1980⁶, dar o asemenea abordare ridică o serie de probleme ce decurg din caracteristicile diferitelor tipuri de predici scrise păstrate și a variilor faze de transmitere pe care ele le reflectă, făcând complicată identificarea gradului

³ Carolyn Muessig, *Medieval reportationes: hearing and listening to sermons*, în *L'Eloquence de la chair entre écriture et oralité*, coord.: C.V. Meli, A. Heneveld, Paris, Honoré Champion, 2018, p. 77-90.

⁴ Pietro Delcorno, *In the Mirror of the Prodigal Son: The Pastoral Uses of a Biblical Narrative (c. 1200-1550)*, Leiden, Brill, 2017, p. 119

⁵ *The Sermon*, coord.: Beverly Mayne Kienzle, Turnhout, Brepols, 2000, p. 170.

⁶ Augustine Thomson, *From Texts to Preaching: Retriving the Medieval Sermon as an Event, in Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages*, coord.: Carolyn Muessig, Leiden – Boston – Köln, Brill, 2002, p. 13-37. Thomson vorbește pentru această perioadă despre o turmă în cercetarea prediciei medievale, care a însemnat o apreciere a predicăției ca fenomen trans-textual, depășind stadiul reconstituirilor globale ale istoriei prediciei și al analizei conținutului textelor.

de fidelitate a textului scris în raport cu un potențial discurs rostit. Inexactitățile pot să survină la multe niveluri: o predică scrisă poate constitui o proiecție imaginară a unui discurs oral, poate înregistra selectiv sau subiectiv o predică despre care există informații certe că a fost rostită sau poate modifica o predică rostită, prelucrând-o pentru a oferi un model de discurs și, nu în ultimul rând, poate fi redactată într-o altă limbă decât în cea în care a fost rostită⁷. Din acest punct de vedere, sursele ideale pentru istoric, care surprind cu un grad superior de acuratețe contexte precise, sunt predicile personale, discursuri înregistrate în scris de cel care le-a și rostit, respectiv consemnările unor membrii ai auditoriului unei predici⁸. Acestea sunt și sursele cele mai ofertante, cuprinzând adesea detalii altfel iremediabil pierdute despre momentul și locul desfășurării, despre fluctuațiile tonului și volumului vocii predicatorului, despre mimica și gestică lui sau alte aspecte performative, uneori chiar teatrale, sau despre reacțiile publicului. De altfel, noțiunile de „performance” și „audience” acoperă două aspecte care s-au bucurat de un viu interes și au generat numeroase studii în ultimele decenii⁹, în vederea lămuririi lor, pe lângă consemnările de tip *reportationes*, fiind luate în considerare și recomandările cuprinse în *artes predicandi*.

Dacă predica scrisă, respectiv colecțiile de predici sunt adeseori percepute ca reflecții imperfecte ale discursului oral, tendințe mai ales dinspre studiile literare insistă asupra nevoii de aplecare a atenției spre scriere în sine. În acest sens, colecțiile de predici sunt analizate ca material destinat lecturii și utilizării ulterioare, desprins de un eventual context real care a generat textul scris¹⁰. Această abordare a prins contur mai ales în mediul german, care a oferit o serie întregă de teoretizări¹¹. Unul dintre cei cu preocupări

---

⁷ *The Sermon*, p. 170-173.

⁸ Martine de Reu, *Divers Chemins pour étudier un sermon*, în *De l'homélie au sermon. Histoire de la prédication médiévale: Actes du Colloque international de Louvain-la-Neuve (9-11 juillet 1992)*, coord.: Jacqueline Hamesse, Xavier Hermand, Louvain-la-Neuve, Université catholique de Louvain 14, 1993, p. 334-335; Pietro Delcorno, *op. cit.*, p. 117-119.

⁹ Preocupările pentru aceste teme s-au concretizat în studii individuale, dar și în câteva volume colective: *Preacher and Audience. Studies in Early Christian and Byzantine Homiletics*, coord.: Mary B. Cunningham, Pauline Allen, Leiden – Boston – Köln, Brill, 1998; *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages*, coord.: Carolyn Muessig, Leiden – Boston – Köln, Brill, 2002; *Prédication et performance du XIIe au XVIe siècle*, coord.: Marie Bouhaik-Gironès, Marie Anne Polo de Beaulieu, Paris, Classiques Garnier, 2013. Dintre studiile individuale amintim: Marie Anne Polo de Beaulieu, *Le prédicateur et ses auditeurs dans la ville médiévale*, în *Actes du colloque Anthropologie de la ville médiévale, Institut d'Histoire de l'Académie Polonaise des Sciences et Centre de l'Académie Polonaise des Sciences à Paris, Paris, 25-26 novembre 1997*, coord.: M. Tymowski, Varșovia, Wydawnictwo Dig, 1999, p. 179-191; Valentina Berardini, *Discovering Performance Indicators in Late Medieval Sermons*, în „Medieval Sermon Studies”, 54, 2010, p. 75-86; Eadem, *Aspetti scenici nella predicazione francescana: un'indagine sulla teatralità implicita di Bernardino da Siena*, în „Critica del Testo”, XV/2, 2012, p. 149 – 182; Jacque Berlioz, Marie Anne Polo de Beaulieu, *The Preacher Facing a Reluctant Audience According to the Testimony of Exempla*, în „Medieval Sermon Studies”, 57/1, 2013, p. 16-28.

¹⁰ *Die Predigt im Mittelalter zwischen Mündlichkeit, Bildlichkeit und Schriftlichkeit*, coord.: René Wetzl, Fabrice Flückiger, Zürich, Chronos, 2010, p. 14-15, 27-28

¹¹ Dincolo de preocupările pentru relația dintre oralitate și scris în Evul mediu, respectiv pentru natura și funcția pe care o au elementele specifice oralității în textele scrise, există studii care tratează aceste aspecte în cazul particular al predicilor: F. Landmann, *Über das Nachschreiben der Predigen im Mittelalter*, în „Archiv für Stenographie”, 1903, p. 1-6; H. Petzold, *Die altdeutsche Predigt als geschriebenes und geschprochenes*

în acest sens este Kurt Ruh, care insistă asupra faptului că intrarea prediciei pe tărâmul culturii scrise („Verschriftlichung”) dă naștere unei noi categorii de texte, adresate unui public distinct de cel vizat de predica rostită și care au, astfel, o funcție diferită, deci nu sunt simple transpuneri în scris ale predicării orale, ci texte destinate înainte de toate lecturii, fie ea publică sau privată. Prin această transgresiune de la oralitate la scris, predica suferă schimbări stilistice și de limbaj, primind atributele unui text literar¹². Din această perspectivă, adresările directe, imperativele sau alte elemente retorice regăsite în textul scris constituie ceea ce a fost denumit drept „konzeptionelle Mündlichkeit”, după definiția data acestui concept de lingviștii Peter Koch și Wulf Oesterreicher¹³. În acest fel, indicatorii oralității nu sunt percepuți ca rămășițe ale unui discurs oral care l-ar fi precedat pe cel scris, ci mai degrabă ca elemente concepute să susțină o potențială rostire a textului și ca elemente adresate cititorului¹⁴, corespunzând celor doi termeni utilizați în literatura de specialitate germană: „Musterpredigten”, incluzând colecțiile de predici model, destinate uzului clerului, și „Lesepredigten”, cuprinzând texte dedicate lecturii devoționale¹⁵. De altfel, și în cazul cercetărilor care vizează recuperarea oralității prin intermediul textelor scrise, colecțiile de predici model sunt chestionate nu atât pentru a depista presupuse discursuri care au stat la baza acestora, ci mai ales din perspectiva potențialului lor de a genera oralitate. Sunt avute în vedere mai ales cele de tip *dormi secure*, presupunând că vor fi îndeplinit funcția pentru care au fost create, prin urmare, că cei care le-au folosit – predicatori mai puțin talentați sau care nu aveau acces la surse variate pentru a alcătui discursuri elaborate – s-au limitat la a reda respectivele predici în fața propriului auditoriu¹⁶.

Punând față în față cele două abordări, devine evident că acestea sunt determinate în special de apropierea de două tipuri de înregistrare în scris a predicilor, care impun metode distincte. Din această perspectivă și rezumând diversele soluții metodologice vehiculate,

---

Wort, in „Theologie und Philosophie”, 44, 1969, p. 196-232; Ortwin Müller, *Mündlichkeit und Schriftlichkeit der deutsche Predigt des Mittelalters*, în *Beiträge zur Schriftlinguistik. Festschrift Dieter Nerius*, coord.: Petra Ewald, Karl-Ernst Sommerfeldt, Frankfurt-am-Main, Berna, Peter Lang, 1995, p. 191-200.

¹² Kurt Ruh, *Mittelalterliche Predigtbücher*, în *Beiträge zur Geschichte der Predigt. Vorträge und Abhandlungen*, coord.: Heimo Reinitzer, Hamburg, 1981, p. 11–30.

¹³ Peter Koch, Wulf Oesterreicher, *Sprache der Nähe – Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit in Spannungsfeld von Sprach Theorie und Sprachgeschichte*, in „Romanisches Jahrbuch”, 36, 1985, p. 15-43.

¹⁴ Hans-Jochen Schiewer, *Spuren von Mündlichkeit in der mittelalterlichen Predigtüberlieferung. Ein Plädoyer für exemplarisches und beschreibend-interpretierendes Edieren*, in „Editio”, 6, 1992, p. 64-79. Discutând cazul concret al omiliilor Părinților Bisericii, Regina Toepfer atrage atenția asupra faptului că textele imită o formă orală, dar adresările directe, verbele ce indică interacțiunea cu publicul, expresiile retorice construiesc o ficțiune literară. Regina Toepfer, *Predigtrezeption aus historisch-mediologischer Perspektive. Deutsche Übersetzungen griechischer Kirchenväter im Buchdruck des 16. Jahrhunderts*, în *Die Predigt im Mittelalter zwischen Mündlichkeit, Bildlichkeit und Schriftlichkeit*, p. 40-41.

¹⁵ Anna Maria Valente Bacci, *The Typology of Medieval German Preaching*, în *De l'homélie au sermon*, p. 313-329, în special p. 319. Pentru acest tip de texte Beverly Mayne Kienzle propune termenul de *sermo literarius*, care ar avea doar o relație indirectă cu evenimentul predicării. *The Sermon*, p. 173.

¹⁶ Martin de Reu, *op. cit.*, p. 319; John Dahmus, *Dormi Secure: The Lazy Preacher's Model of Holiness for His Flock*, în *Models of Holiness in Medieval Sermons: Proceedings of the International Symposium (Kalamazoo, May 4-7, 1995)*, coord.: Beverly Mayne Kienze, Turnhout, Brepols, 1996, p. 301-316.

Pietro Delcorno discută două posibilități de analiză pentru recuperarea „vocii predicatorului”. Sintetizând, textele care înregistrează predica drept un eveniment care a avut loc se pretează unei analize calitative, în timp ce metoda cantitativă este mai potrivită abordării colecțiilor de predici model, al căror număr de copii manuscrise, respectiv de ediții și exemplare tipărite, servește la stabilirea popularității unui autor, unei colecții, unui subiect, unui tip de structurare a predicii și, deci, poate contribui la decelarea caracteristicilor globale ale tipului de predică practicat într-un interval de timp sau într-un spațiu dat¹⁷.

O altă propunere de lectură așează predicile în paradigma comunicării, punând în lumină maniera în care oralitatea și scrisul concură la transmiterea mesajelor pe scară largă. În acest sens, David D’Avray¹⁸ face distincția între două situații și două tipuri de angajare în comunicarea în masă. Primul tip de predică (numită de D’Avray „revivalist preaching”) are un caracter mai degrabă excepțional, fiind asemănat de autor cu o campanie de publicitate pe termen scurt sau cu o campanie electorală, fiind menită să producă un efect imediat la nivelul emoțiilor și al acțiunilor deopotrivă, cu alte cuvinte, să mobilizeze. Astfel, predica este în sine un eveniment de comunicare în masă¹⁹. O a doua categorie se referă la predica practică cu regularitate în fața laicilor în zilele de duminică și cu ocazia sărbătorilor în bisericile parohiale sau conventuale, în acest caz predica fiind comunicare în masă ca sistem și structură, capabilă să producă impact în timp, în durată lungă, asupra unui public numeros. Mai mult decât atât, dat fiind că predicatorii din întreaga Europă se foloseau de aceleași surse de inspirație pentru discursurile lor, aceleași idei și mesaje vor fi fost transmise în spații diferite și pe perioade îndelungate. Reprezentative ca surse pentru acest gen de comunicare în masă sunt colecțiile de predici model. Cu atât mai mult își merită acest titlu de mijloace de comunicare în masă, comparativ cu alte texte medievale copiate sau tipărite intens, cu cât predicile dintr-o colecție nu vor fi ajuns doar la cititorul respectivei cărți, ci și la membrii congregației în fața căreia predica respectivul cititor. Perspectivele deschise de acest gen de surse sunt rezumate de D’Avray în două direcții: răspândirea geografică a unei colecții de predici, respectiv recurența unui subiect în diverse colecții într-un moment dat, ambele în măsură să ofere informații despre amploarea influenței pe care au exercitat-o²⁰.

Pentru a delimita posibilitățile de studiere a predicației la nivelul Transilvaniei în perioada anterioară Reformei religioase, este necesară o privire asupra surselor păstrate din și cu privire la această regiune. Nu toate tipurile de surse amintite anterior ne stau la dispoziție și în acest caz particular. De pildă, cel puțin până acum nu se cunosc cazuri de

---

¹⁷ Delcorno, *op. cit.*, p. 113-120.

¹⁸ David D’Avray, *Method in the Study of Medieval Sermons* în *Modern Questions about Medieval Sermons. Essays on Marriage, Death, History and Sanctity*, coord.: Nicole Bériou, David D’Avray, Spoleto, Centro Italiano di Studi Sull’Alto Medioevo, 1995, p. 8-14.

¹⁹ O asemenea grilă de lectură a fost aplicată în special predicării întreprinse de predicatorii itineranți, de predicatorii extrem de populari ca Bernardino da Siena sau Girolamo Savonarola, predicatorii politice, de cruciadă sau anti-otomane, ale căror efecte imediate au fost vizibile și pot fi depistate și verificate.

²⁰ O analiză care îmbină cele două soluții a fost întreprinsă de Anne T. Thayer care se preocupă de tratarea subiectului penitenței în colecțiile de predici model tipărite între 1470 și 1520, raportând constantele și variațiile discursive la zonele în care respectivele colecții par a se fi bucurat de popularitate. Anne T. Thayer, *Penitence, Preaching and the Coming of Reformation*, Ashgate, 2002.

reportationes, iar predicile personale sunt extrem de rare. Exemplul textelor lui *Johannes Zekel*, care predică la Sibiu în 1502, este cu totul excepțional. Împrejurările desfășurării lor, la fel ca și conținutul în sine așteaptă încă să fie lămurite, Karl Reinerth fiind singurul care a oferit unele detalii în acest sens²¹. Totuși, confruntarea informațiilor furnizate de acesta cu descrierea oferită în recenta lucrare ce repertoriază manuscrisele medievale occidentale din România indică unele neconcordanțe²², făcând imperativă reluarea subiectului. Acestor predici li se pot alătura câteva texte consemnate pe filele unor manuscrise sau cărți tipărite, dar a căror reprezentativitate pentru spațiul transilvănean este discutabilă²³. Aceeași parcimonie se constată și în privința colecțiilor de predici alcătuite în Transilvania, așa numita „*Mediascher Predigtbuch*”²⁴ – o colecție de predici și schițe de predici, alăturate pericopelor evanghelice pentru duminici și sărbători, în latină și germană, redactată pe la 1536 în *Alba Ecclesia* – fiind unicul exemplu cunoscut din perioada premergătoare Reformei religioase. Volumul nu a fost privat de atenția cercetătorilor; detaliile de ordin codicologic, în principal datarea și localizarea manuscrisului²⁵, precum și identificarea autorului²⁶, au reprezentat subiectul unor

²¹ Karl Reinerth, *Die Gründung der Evangelischen Kirchen in Siebenbürgen*, Köln-Wien, Böhlau, 1979, p. 2-5. Datele oferite de Reinerth au fost ulterior amintite, de alți cercetători, care s-au raportat îndeosebi la exemplul unei predici dedicate Fecioarei Maria ca un argument în sprijinul importanței devoțiunii mariane în rândul manifestărilor religiozității în Transilvania. Christine Peters pare a fi văzut manuscrisul în sine, citându-l la cota exactă și făcând trimitere la filele la care se regăsesc textele omiletice sibiene, spre deosebire de Reinerth care precizează doar că se păstrează în Biblioteca Brukenthal. Vezi Christine Peters, *Mural paintings, ethnicity and religious identity in Transylvania: the context for Reformation*, în *Ethnicity and Religion in Central and Eastern Europe*, coord.: Maria Crăciun, Ovidiu Ghitta, Cluj-Napoca, 1995, p. 44-88; Eadem, *The Virgin Mary and the Publican: Lutheranism and Social Order in Transylvania*, în *The Impact of the European Reformation: Princes, Clergy and People*, coord.: Bridget Heal, Ole Peter Grell, New York, Routledge, 2016, p. 143-165; Carmen Florea, *Identitate urbană și patronaj marian în Evul Mediu târziu*, in „*Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*”, 5, 2008, p. 59-80.

²² Adrian Papahagi, Adinel Dincă, Andreea Mârza, *Manuscrisele medievale occidentale din România. Census*, Iași, Polirom, 2018, nr. 470. Potrivit acestei descrieri, textele aparținând lui Johannes Zekel se regăsesc într-un manuscris compozit, la filele 1r-11v, respectiv 212r-216, intercalate între alte scrieri, datate anterior, ce ar fi putut constitui la rândul lor *materia predicabilia*. Colofoanele celor două fragmente fac referire la o predică ținută în sărbătoarea Sf. Gheorghe și o alta ținută într-o zi de duminică. În schimb, Karl Reinerth amintește o predică despre care afirmă că a fost rostită în sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, în timp ce despre un al doilea text aflăm doar că tratează subiectul primatului autorității spirituale asupra celei seculare. Pe de altă parte, Christine Peters face trimitere la o predică ținută în sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului.

²³ Am în vedere două exemple studiate și invocate în contextul unor conferințe de către Adinel Dincă, și anume cazul unei predici ce ar fi fost rostită de Petrus Nowac în cadrul unui sinod ținut la Tășnad și o predică a lui *Andreas de Dees*, un minorit de origine transilvăneană, dar care nu pare a fi activat în această regiune, consemnată pe filele unui exemplar dintr-o colecție de predici a lui Pelbartus de Themeswar. Ar putea fi adăugat în aceeași categorie un text identificat de Adrian Papahagi ca o predică integrală despre unele profeții apocaliptice, adăugată pe filele unui incunabul care a aparținut conventului dominican din Bistrița. Adrian Papahagi, *The Incunabula of the Dominicans from Bistrița at the Central Piarist Library in Budapest*, in „*Philobiblon. Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities*”, 22, 2017, p. 57.

²⁴ Papahagi, Dincă, Mârza, *op. cit.*, p. 143, nr. 399.

²⁵ Gustav Bedeus, *Woher stammt das Mediascher Predigtbuch*, in „*Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*”, 51, 1928, p. 18-19; Balázs J. Nemes, *Das „Mediascher Predigtbuch“: Miscelle zu einem Plenar mit Perikopen in deutsch-lateinischer Mischsprache aus Siebenbürgen am Vorabend der Reformation*, in „*Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*”, 38, 2015, p. 31-36.

dezbatere istoriografică. Conținutului efectiv al predicilor a beneficiat de un interes mai accentuat din partea lui Adolf Schullerus, care discută forma, structura, tematica și sursele acestora²⁷. Ceea ce a suscitât interesul în mod special a fost aspectul lingvistic, textele în vernaculară fiind investigate ca monumente de limbă germană²⁸. Din acest punct de vedere, au fost puse în discuție inclusiv unele aspecte ce țin de oralitate, pentru a clarifica în ce măsură limba textului conține elemente de limbă (germană) vorbită și nu în sensul determinării unei relații între text și eventuale contexte reale de predicare. De altfel, majoritatea predicilor fiind în limba latină (doar cu indicarea unor corespondențe lexicale în germană), ele au intrat prea puțin în vizorul cercetătorilor sub acest aspect. Un argument pentru deschiderea unui atare subiect l-ar putea constitui faptul că, dincolo de a fi o *collectura*, manuscrisul are caracteristicile unei colecții alcătuite pentru uz personal²⁹.

Toate aceste surse, mai mult sau mai puțin cunoscute și studiate, au potențialul de a aduce în lumină diferite contexte concrete ale predicăției medievale în Transilvania, meritând a fi subiectul unei cercetări aprofundate. Desigur, lipsesc detaliile care să permită un studiu privitor la punerea în scenă și la relaționarea cu auditoriul, iar imaginea pe care o reconstituite aceste izvoare rămâne extrem de fragmentară. În schimb, colecții de predici model, manuscrise sau tipărite, care au circulat în Transilvania medievală, se păstrează într-un număr mult mai mare. Mai exact, cel puțin până în prezent au fost identificate 35 de exemplare tipărite până în deceniul al patrulea al secolului al XVI-lea³⁰, cu circulație transilvăneană certă, cărora li se pot alătura alte aproximativ 20 de volume provenind din colecții istorice care e posibil să fi fost utilizate în această regiune din Evul mediu³¹. Acestea li se adaugă peste treizeci de manuscrise de proveniență locală ce

---

²⁶ Karl Reinert, *Wer war der Verfasser des sogenannten Mediascher Predigtbuches ?*, in „Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde”, 1, 1971, p. 75-83.

²⁷ Adolf Schullerus, *Das Mediascher Predigtbuch*, in „Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, 41, 1923, p. 5-160, în special p. 8-108.

²⁸ Textele în limba germană, inclusiv cuvinte și expresii germane incluse în textele latinești, au fost editate de Friedrich Müller, *Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen: aus schriftlichen Quellen des zwölften bis sechzehnten Jahrhunderts*, Sibiu, Theodor Steinhaussen, 1864, p. 184-209; Andreas Scheiner, *Zur geschichtlichen Wertung des Mediascher Predigtbuches*, în *Beiträge zur evangelischen Kirche A.B. in Siebenbürgen. Bischoff D. Friedrich Teutsch zum 70. Geburtstage*, Sibiu, 1922, p. 48-58.

²⁹ Nemes, *op. cit.*, p. 35.

³⁰ Cercetarea colecțiilor catolice de predici tipărite în secolele al XV-lea și al XVI-lea a relevat o scădere semnificativă a numărului de ediții începând din anii 1520 și mai ales după 1530, iar situația se reflectă și în fondurile de carte din Transilvania, acesta fiind motivul pentru care deceniul al patrulea al secolului XVI a fost stabilit ca punct terminus. Anne T. Thayer, *op. cit.*, p. 27-29; Larissa Taylor, *Out of Print. The Decline of Catholic Printed Sermons in France, 1530-1560*, în *Books Have Their Own Destiny: Essays in Honor of Robert V. Schnucker*, coord.: Robin Bruce Barnes, Robert Kolb, Paula L. Presley, Kirksville, Thomas Jefferson University Press, 1998, p. 121-130.

³¹ Cifrele amintite fac referire la exemplare, nu la titluri; în anumite cazuri, aceeași lucrare se păstrează în mai multe ediții sau exemplare, dar fiecare dintre acestea este luat în considerare individual, întrucât ceea ce interesează în analiza de față sunt detaliile care particularizează fiecare volum, atestând contexte de utilizare diferite, și nu textul în sine care rămâne același. Exemplarele se păstrează în fondurile următoarelor biblioteci: Biblioteca Muzeului Național Brukenthal din Sibiu, Biblioteca Teleki-Bolyai din Târgu-Mureș, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, Biblioteca Municipală „Zaharia Boiu” din Sighișoara, Biblioteca Muzeului Național Secuiesc din Miercurea-Ciuc. Materialul a fost identificat prin intermediul

cuprind predici, majoritatea produse ale secolului al XV-lea³². Fără a fi la fel de ofertante în sprijinul reconstituirii unor contexte clare de predicare în Transilvania, acest tip de texte omiletice formează un corpus care, așa cum relevă și considerațiile teoretice amintite mai sus, poate dezvălui unele constante ale predicii practicate în această regiune. Voi ilustra în continuare trei piste pe care o astfel de abordare le deschide, privind actorii predicării, aspecte formale ale discursului și conținutul predicilor.

O primă întrebare la care se poate oferi un răspuns este: cine sunt cei implicați în punerea în practică a acestui act pastoral în Transilvania? Însemnările de proprietate care se regăsesc pe filele colecțiilor de predici oferă o imagine dominată de ordinele mendicante, bine cunoscute altfel pentru asumarea misiunii propovăduirii Cuvântului lui Dumnezeu. Aproximativ jumătate din exemplarele păstrate au făcut parte din colecții de carte dominicane, cantitatea importantă datorându-se în special conventului Sfintei Cruci din Sibiu³³, alăturându-se însă și volume provenind de la Bistrița³⁴, Brașov³⁵ și Alba-Iulia³⁶. În cazul fraților minoriți, cifrele sunt mult mai reduse, însumând două colecții de predici provenind de la Cluj³⁷, unul de la Mediaș³⁸, și trei volume care provin cu certitudine de la conventul din Șumuleu-Ciuc, deși în acest caz este foarte posibil ca numărul să fie mai mare³⁹. Alte însemnări de proprietate indică spre clerul secular, parohial. Unele volume au aparținut bibliotecilor bisericilor parohiale⁴⁰, dar un număr substanțial pare a proveni din

---

catalogelor publicate și prin cercetare de teren, fiind vizate și alte colecții de carte, în cadrul cărora nu au fost însă regăsite colecții de predici cu circulație medievală transilvăneană. Rezultatele acestei cercetări vor fi prezentate pe larg și analizate în detaliu în cuprinsul tezei mele de doctorat.

³² Estimarea este făcută pe baza datelor furnizate de Papahagi, Dincă, Mârza, *op. cit.*, passim.

³³ Veturia Jugăreanu, *Catalogul colecției de incunabule*, Sibiu, s.n., 1969, nr. 116, 141, 245, 295, 296, 356, 358; Papahagi, Dincă, Mârza, *op. cit.*, nr. 450, 459, 468, 476, 496. Acestor exemplare cu însemnări care atestă în mod cert prezența lor în biblioteca fraților predicatori din Sibiu, în colecțiile Bibliotecii Muzeului Național Brukenthal se păstrează și alte cca. 20 de volume cu conținut omiletic care au fost însemnate cu sigiliul ars al orașului Sibiu, indicând proveniența locală, posibil dominicană. Adinel Dincă, „*Biblioteca orașului Sibiu*” în *evul mediu. Câteva considerații pe marginea unei confuzii istoriografice*, în *Cluj – Kolozsvár – Klausenburg 700: várostörténeti tanulmányok = studii de istorie urbană*, coord.: Lupescu Makó Mária, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Napoca, 2018, p. 431-436.

³⁴ Papahagi, *op. cit.*, Appendix I, nr. 1, 2, 5, 8, 9.

³⁵ Erzsébet Muckenhaupt, *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei: könyvleletek 1980-1985*, Budapesta – Cluj-Napoca, Balassi Kiadó – Polis, 1999, II. 20, II. 44; Biblioteca Muzeului Național Brukenthal, Inc. 20, Jugăreanu, *op. cit.*, nr. 98, însemnarea este omisă: „Iste kodex est fratris Johannis de Wngresslaslen (?), post mortem suum pertinebit ad conventum suum nativum Coronensi [...]”.

³⁶ Pelbartus de Themeswar, *Sermones quadragesimales Pomerii*, Hagenau, Heinrich Gran, 1501, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, BMV 46.

³⁷ *Catalogus Incunabulorum Bibliothecae Teleki-Bolyai: Catalogul incunabulelor din Biblioteca Teleki-Bolyai*, Târgu-Mureș, s.n., 1971, nr. 35; Csapodi Csaba, Csapodiné Gárdonyi Klára, *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt*, vol. I, Budapesta, 1988, nr. 1116.

³⁸ Jugăreanu, *op. cit.*, nr. 236.

³⁹ Muckenhaupt, *op. cit.*, II. 51, II. 69; alte lucrări omiletice atestate mai târziu în biblioteca franciscanilor din Șumuleu-Ciuc, dar fără însemnări despre posesori anteriori, este posibil să se fi aflat în același convent încă din Evul Mediu.

⁴⁰ Pe lângă cazul excepțional al bibliotecii parohiale de la Sibiu, extrem de bogată inclusiv în lucrări omiletice – documentat atât de exemplarele păstrate, cât și de *Matricula Plebanie Cibiniensis* – au fost identificate exemple și pentru Amnaș, Șeica Mică, Codlea, Cislădie și Sebeș. Vezi Jugăreanu, *op. cit.*, nr. 162.

colecții personale ale parohilor⁴¹, ceea ce poate constitui semnul unei asumări mai conștiente a misiunii pastorale sau a unui nivel mai ridicat de educație. O singură colecție de predici menționează, cel puțin ca donator, dacă nu și ca posesor, un predicator al Sibiului, pe *Martinus de Corona*⁴², menționat ca *dominus*, nu ca *frater* (Fig. 1), ceea ce îl plasează în rândul clericului auxiliar al parohiei. Cu toate că volumul menționat este singurul cu un astfel de posesor/donator, rolul acestor clerici⁴³ în peisajul pastoral Transilvănean nu trebuie neglijat, cu atât mai mult cu cât alte nume sunt atestate documentar în secolele al XV-lea și al XVI-lea. Sunt nominalizați mai ales ca martori în unele documente notariale alături de parohi și capelani⁴⁴, respectiv în registrele de socoteli la Brașov⁴⁵ și în inventarul binefăcătorilor conventului dominican din Sighișoara⁴⁶.

În privința contextelor predicării în Transilvania, mai poate fi adăugat că exemplarele păstrate sugerează o distribuție a literaturii sermonistice care nu se limitează la zonele urbane, ci acoperă în egală măsură nevoile comunităților rurale. Lipsite de beneficiile activității ordinelor mendicante, în lumina volumelor păstrate până în prezent, aceste comunități par a nu fi fost totuși neglijate de clerul parohial. De asemenea, trebuie remarcată circulația acestor colecții de predici aproape exclusiv în

---

74, 282; Papahagi, Dincă, Mârza, *op. cit.*, nr. 346, 347, 348, 352, 353, 354, 357, 419, 421, 422. Referitor la biblioteca bisericii Sf. Maria din Sibiu, vezi Gustav Seiwert, *Das älteste Hermannstädter Kirchenbuch*, „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, Neue Folge, 11(1874), p. 323-410.

⁴¹ Fără a intenționa o inventariere exhaustivă a cazurilor, între numele preoților posesori de colecții de predici se numără: Blasiu, paroh în Cristian, Sigismund, paroh în Apoldul de Jos, Matei, paroh în Dealul Frumos, Zaharia, paroh în Senereuș, respectiv, în Velț.

⁴² Conradus de Brundelsheim, *Sermones de sanctis*, Reutlingen, Michael Greyff, ante 1478, Jugăreanu, *op. cit.*, nr. 116. O însemnare de pe un alt volum menționează un anume *magister Martinus Clomp*, despre care Veturia Jugăreanu presupune că ar putea fi una și aceeași persoană cu predicatorul Martin. Jugăreanu, *op. cit.*, nr. 164.

⁴³ Marie-Madeleine de Cevins discută prezența și statutul acestora la nivelul Regatului Ungariei în perioada Evului Mediu târziu, caracterizându-i drept clerici a căror statut se situează undeva între clerul înalt și clerul mijlociu, fiind remunerați la fel sau mai bine decât rectorii altarelor. Angajați inițial pentru predici ocazionale, capătă treptat un statut permanent. Marie-Madeleine de Cevins, *L'Eglise dans les villes hongroises à la fin du Moyen Âge (vers 1320-vers 1490)*, Budapesta – Paris – Szeged, L'Institut hongrois de Paris, 2003, p. 40-43, 177-178; Eadem, *L'exercice de la prédication pastorale en Hongrie à la fin du Moyen Âge*, în *Religion et mentalités au Moyen Âge. Mélanges en l'honneur d'Hervé Martin*, coord.: Sophie Cassagnes-Brouquet, Amaury Chauou, Daniel Pichot et al., Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2003, p. 325-336.

⁴⁴ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutscher in Siebenbürgen*, vol. V (1438-1457), editor: Gustav Gündisch, București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, nr. 2706 (*Valentinus Rod de Castro Seges*, predicator în Cristian, ante 1450), nr. 2874 (*Johannes*, predicator în Mediaș, 1453), nr. 2959, 2983 (*Michael de Nadasd*, predicator în Sibiu, 1455); vol. VI (1458-1473), editori: Gustav Gündisch et al., București, Edit. Academiei R.S.R., 1981, nr. 3450 (*Georgius*, predicator în Rupea, 1466); vol. VII (1474-1486), editori: Gustav Gündisch et al., București, Edit. Academiei Române, 1991, nr. 4585 (*Emericus de Helta*, predicator în Cislădie, 1485), nr. 4589, 4659 (*magister Paulus*, predicator în Sibiu, 1485, 1486, 1487); *Oklevéltár Kolozsvár története*, editor: Jakab Elek, vol. 1, Buda, 1870, nr. 184 (*Urbanus Keuel*, predicator în Cluj, 1492).

⁴⁵ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, vol. II, Brașov, Albrecht & Zillich, 1889, p. 294 (*Lucas Plecker*, predicatorul orașului Brașov, 1533).

⁴⁶ Karl Fabritius, *Zwei Funde in der ehemaligen Dominikanerkirche zu Schässburg*, in „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, 5, 1861, p. 14 (*Nicasius*, predicator în Cluj, Bistrița și Sighișoara, ulterior paroh în Vulcan, ante 1505).

comunitățile săsești, în special din sudul Transilvaniei, câteva exemplare atestând însă și prezența lor în mediul secuiesc⁴⁷.

Referitor la momentele și regularitatea cu care se predica în evul mediu transilvan, indicii pot fi oferite de tipurile de colecții de predici păstrate. Proporțiile sunt echilibrate între colecțiile destinate duminicilor, cele acoperind zilele de sărbătoare ale sfinților și cele cuprinzând predici pentru perioada Postului Paștelui, prima categorie fiind ușor mai bine reprezentată. Sensibile nuanțări pot fi oferite prin raportarea la însemnările de lectură, acestea indicând o selecție a materialului folosit pentru pregătire. Cu o oarecare regularitate sunt adnotate predicile pentru zilele de duminică, dar dintre sărbători nu toate se bucură de aceeași atenție; o constantă preocupare se manifestă în cazul tuturor celor dedicate Sfintei Fecioare. În cuprinsul colecțiilor de *sermones quadragesimales* frecvent sunt făcute însemnări la predicile pentru duminica Învierii și de obicei și pentru a doua zi de Paști, în cazul celorlalte zile neputând fi identificate anumite momente predilecte, deși adnotări răzlețe se regăsesc cu o distribuție inegală pe întreg cuprinsul volumelor.

Aceste observații par a fi în concordanță și cu normele bisericești valabile în Regatul Ungariei. Sinoadele diecezane de pe parcursul secolelor XIV – XV ale arhiepiscopiei de Strigoniu menționează constant în hotărârile lor obligația preoților de a predica în fiecare duminică și sărbătoare, expunând enoriașilor aspecte din epistola sau evanghelia zilei ori altceva din Scriptură⁴⁸. Că acestea erau cerințele și în alte dieceze ale Regatului o arată includerea aceluiași dispoziții și în alte statute sinodale⁴⁹. În aceste condiții, clerul transilvănean, sau cel puțin săsesc, pare a se fi conformat normelor, fără să depășească însă cerințele minimale, ci limitându-se la a apela la predică, pentru a-și îndruma și instrui enoriașii, în zilele de duminică și în marile sărbători.

Alte remarci pot fi făcute în privința unor aspecte formale ale predicii. Din nou, tipurile de colecții păstrate oferă prime indicii în privința potențialei structurări a discursului. Marea majoritate a lucrărilor menite să servească drept resurse pentru predicare oferă material în forma predicii scolastice, sau *sermo modernus*, un tip de discurs care se caracterizează ca fiind construit pornind de la o *thema*, constând în câteva

⁴⁷ Pe lângă exemplarele care provin de la conventul franciscan din Șumuleu-Ciuc, există și două colecții de predici tipărite păstrate actualmente în Biblioteca Teleki-Bolyai din Târgu Mureș, care au fost folosite în secolul al XVI-lea de preoți din Sântana de Mureș, Daia, Mujna și Ulieș. Spielmann-Sebestyén Mihály et alii, *Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai Novum Forum Siculorum*, Târgu-Mureș, 2001, G 99, G 100.

⁴⁸ Statutele sinodului din 1099 făcea referire doar la ziua de duminică; hotărârile sinodale din 1382, 1450, 1489, 1493 cuprind următoarea prevedere (cu foarte mici diferențe între textele statutelor): *Plebibus vobis commissis de Epistola vel Evangelio vel alia Scriptura Sacra diebus Dominicis et festivis aliqua prudenter enunciate*. Vezi *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae Et Provinciarum Adiacentium*, editor: Ignác Batthyány, Cluj, 1827, tom II, p. 120, tom III, p. 270-271, 476, 554; *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI. usque ad annum MDCCXV*, editor: Carolus Péterffy, Kaliwoda, 1742, p. 210.

⁴⁹ Statutele sinoadelor de la Nitra din 1494, respectiv, de la Veszprém din 1515 reiau respectiva dispoziție textual. *Statuta synodalia ecclesiae Nitriensis 1494*, Viena, 1560, f. 16. Carolus Péterffy (ed.), *op. cit.*, p. 231, 267. Vezi și Solymosi László, *Vallásos élet a 1515 évi veszprémi szinodiális könyv tükrében*, în *In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére*, coord.: Lengvári I., Pécs, 1996, p. 119.

cuvinte cheie din lectura biblică, și organizat în diviziuni și subdiviziuni derivate din aceasta, în sprijinul argumentului fiind aduse citate din autorități și pilde⁵⁰. Pe de altă parte, doar aproximativ zece volume cuprind omilii, în sensul unor discursuri care discută un text scripturistic de mai mari dimensiuni, de obicei o pericopă evanghelică, prin analizarea fiecărui verset în parte sau chiar prin explicarea cuvânt cu cuvânt. Faptul că cei implicați în pastorație în Transilvania și-au însușit din aceste lucrări nu doar idei, ci și maniera de structurare a predicii, este argumentat de recurența unui tip de note de lectură, extrem de discrete de altfel, dar sugestive în acest sens: numerotarea argumentelor în marginea textului, urmărind diviziunile și subdiviziunile. Există și unele cazuri în care nu este adnotată în acest fel o predică întreagă, ci o diviziune a unei predici, sau selectiv pasaje, așa încât e posibil ca o singură idee să fi fost dezvoltată, prin apel la mai multe argumente, într-o dezvoltare mai degrabă liniară. Ca un argument suplimentar, pe filele unui exemplar din colecția de predici *de tempore* atribuită lui Petrus de Palude, tipărit în 1484, care pare a fi trecut prin mâinile a cel puțin trei transilvăneni conform însemnărilor de proprietate, se regăsesc două adnotări marginale (Fig. 2a, 2b) care menționează elementul esențial al predicii scolastice, *thema*, cel de-al doilea exemplu indicând în mod direct sintagma din textul biblic aleasă pentru predica din prima duminică după Paști⁵¹. Același tip de structurare este indicat și de predicile sau schițele de predici cuprinse în colecția de origine transilvăneană păstrată la Mediaș, cu toate că aceasta cuprinde și unele expuneri de tip omiletic⁵².

Un alt aspect formal al predicii îl reprezintă limba în care era rostită. Cercetătorii acceptă că, deși sunt consemnate pentru multă vreme și în mare majoritate în limba latină, în fața unui public constituit din laici predicatorul vorbea în limba vernaculară, la fel întâmplându-se și în cazul predicilor ținute în mănăstiri la liturghiile la care participau și frații laici, limba latină rămânând vehiculul predicării doar pentru și în fața clericilor⁵³. Și predicile scrise care au circulat în Transilvania sunt în limba latină, în schimb unele însemnări marginale sugerează că acestea erau prelucrate pentru a fi rostite în limbile vorbite în regiune. De pildă, două exemplare tipărite la începutul secolului al XVI-lea din lucrarea lui Guillelmus Parisiensis, *Postilla super epistolas et evangelias*⁵⁴, ale căror însemnări de proprietate atestă circulația lor în mediul secuiesc, cuprind ample însemnări în limba maghiară (Fig. 3a, 3b). Mai mult decât atât, între membrii unor conventuri

⁵⁰ Siegfried Wenzel, *Medieval Artes Predicandi. A Synthesis of Scholastic Sermon Structure*, Toronto – Buffalo – Londra, University of Toronto Press, 2015, p. 46.

⁵¹ Pseudo-Petrus de Palude, *Sermones thesauri novi de tempore*, Strasbourg, typographus Vitae Patrum, 1484, Biblioteca Muzeului Național Brukenthal, Inc. 90; Jugăreanu, *op. cit.*, nr. 300.

⁵² Schullerus, *op. cit.*, p.65-96.

⁵³ Katherine Jansen, *The Word and Its Diffusion*, în *The Cambridge History of Christianity*, vol. IV *Christianity in Western Europe c. 1100- c. 1500*, coord.: Miri Rubin, Walter Simons, Cambridge University Press, 2009, p. 115, 124-125; Anne T. Thayer, *The Medieval Sermon: Text, Performance and Insight*, în *Understanding Medieval Primary Sources*, coord.: Rosenthal, Joel T., New York, 2012, p. 47-48.

⁵⁴ Guillelmus Parisiensis, *Postillae in Epistolas et Evangelia totius anni*, Basel, Johannes Froben, 1512, Biblioteca Teleki-Bolyai, 0594; Spielmann-Sebestyén Mihály et alii, *op. cit.*, G 99; Guillelmus Parisiensis, *Postillae sive expositiones Epistolarum et Evangeliorum tam dominicalium quam serialium*, Lyon, Simon Vincent, 1515, Biblioteca Teleki-Bolyai 0533; Spielmann-Sebestyén Mihály et alii, *op. cit.*, G 100.

dominicane transilvănene sunt menționați la începutul secolului al XVI-lea predicatori diferiți destinați să se adreseze locuitorilor maghiari, respectiv germani ai orașelor⁵⁵. De pildă, în 1524 la Cluj este amintit Blasiu ca *predicator ungarorum* și *Georgius, predicator almanorum*, iar între frații conventului de la Bistrița se regăsește *Andreas predicator ungarorum*⁵⁶. Asemenea mărturii evidențiază nu doar că predicile erau rostite în limba vorbită de popor, ci și că exista o preocupare pentru asigurarea accesului la cuvântul Domnului pentru toți membrii comunităților urbane mixte.

Câteva considerații pot fi formulate și cu referire la conținutul efectiv al discursurilor omiletice ce vor fi fost ținute în fața auditoriului transilvănean, articulate pornind de la colecțiile de predici model. Atenția celor care s-au folosit de acestea pare a se fi îndreptat constant mai ales asupra pildelor, care fac mesajul inteligibil, explicitează finalitatea faptelor bune și a celor rele, fiind totodată capabile să creeze o impresie puternică asupra auditoriului, să surprindă și să emoționeze⁵⁷. Prezența lor în lucrările omiletice păstrate la noi este marcată cu o scurtă notă manuscrisă în mod recurent. Acestea sunt, de altfel, cele mai frecvente adnotări, întâlnite chiar și în cazul celor mai „ostile” colecții de predici, cele care par aproape nefolosite. Uneori, asemenea însemnări conțin și subiectul respectivei pilde sau sunt folosite nu pentru a evidenția existența ei în text, ci pentru a semnala nevoia adăugării unui *exemplum*, ceea ce se va fi întâmplat probabil în predica rostită de autorul însemnării (Fig. 4a, 4b). Răspunzând acestui orizont de așteptări și venind în întâmpinarea acestor nevoi, franciscanul de origine maghiară Osvaldus de Lasko adaugă colecției sale de predici dedicate postului Paștelui din seria intitulată *Biga Salutis* o lucrare cu titlul *Exempla sive miracula*, care nu este altceva decât o compilație de istorioare morale, ordonate alfabetic. Asemenea colecții de *exempla* sau lucrări din care ar fi putut fi preluate anecdote și narațiuni cu caracter moralizator au circulat în Transilvania evului mediu, alăturându-se uneori colecțiilor de predici în bibliotecile ecleziastice. Până în prezent, se păstrează două exemplare din *Speculum exemplorum* care au aparținut bisericii parohiale din Codlea⁵⁸, respectiv unui anume Nicolae de Biertan⁵⁹. O sursă foarte populară de *exempla* o constituie și lucrarea lui Jacobus de Voragine, *Legenda Aurea*, din care se păstrează un exemplar tipărit în secolul al XV-lea care a aparținut lui Gaspar Pileus, tatăl viitorului decan al Sibiului, Martin Huet, în posesia căruia va fi ajuns prin moștenire⁶⁰. Se adaugă apoi un exemplar din *Gesta Romanorum*, care poartă însemnarea de proprietate a unui anume *frater Johannes Kolb*⁶¹, o lucrare interesantă prin faptul că nu oferă doar astfel de scurte povestiri, ci le adaugă câte un comentariu ce explică semnificațiile simbolice și oferă interpretarea în sens moral.

⁵⁵ Marie Madelaine de Cevins observă că există exemple de acest fel și la nivelul parohiilor. De Cevins, *L'Eglise dans les villes hongroises*, p. 40.

⁵⁶ Fabritius, *op. cit.*, p. 29, 33.

⁵⁷ Claude Bremond, Jacques le Goff, Jean-Claude Schmitt, *L'Exemplum*, Turnhout, Brepols, 1982, p. 27-38.

⁵⁸ Jugăreanu, *op. cit.*, nr. 282.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 281.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 185.

⁶¹ *Ibidem*, nr. 156.

Așadar, predica practică în Transilvania pare să aibă o componentă importantă de acest fel, fiind orientată spre nivelul de înțelegere al unui auditoriu laic. Aceeași apetență pentru mesajul moral reiese și în urma identificării subiectelor care par a reține cel mai frecvent atenția utilizatorilor colecțiilor de predici. Păcatul și penitența, viciile și virtuțile, moartea și viața de după moarte trebuie să fi constituit constante ale discursului omiletic. Manuscrisele păstrate care cuprind predici, adeseori miscelanece ce adună împreună, selectiv, texte ale diferiților autori, cu diferite subiecte, par a surprinde foarte bine aceleași interese evidențiate și de notele de lectură⁶².

Concluzionând, raportarea situației surselor la modelele metodologice și abordările prezentate anterior arată că în cazul Transilvaniei reconstituirea unor contexte de predicare certe, punctuale este posibilă doar în puține situații. Materialul păstrat se pretează analizei care înțelege predica drept text destinat lecturii ori pregătirii unor noi discursuri, deci generatoare de noi manifestări ale oralității. Colecțiile de predici model permit însă doar recuperarea unor elemente ale profilului general al predicii și predicării în Transilvania medievală. În plus, cu toate că o analiza a lor cantitativă și statistică este posibilă, aceasta iese din cadrele demersurilor întreprinse de alți cercetători, întrucât nu vizează depistarea numărului și a răspândirii copiilor manuscrise sau tipărite dintr-o anumită lucrare sau din lucrările unui autor, ci constituie un studiu al receptării diverselor colecții de predici. Astfel, trebuie avute în vedere deopotrivă metode și abordări dinspre istoria cărții și a lecturii, finalitatea fiind plasarea colecțiilor de predici identificate în logica funcționalității pe care posesorii lor le-au oferit-o. În acest sens, adnotările marginale și alte semne de lectură contribuie la identificarea unor aspecte de detaliu sau constituie argumente suplimentare în direcțiile sugerate de analiza cantitativă. În plus, este necesară constanta raportare la alte tipuri de surse, pentru clarificarea sau verificarea unor piste.

Revenind la abordările trecute în revistă în prima parte a lucrării, caracteristicile predicii și predicării în Transilvania medievală se încadrează în ceea ce definea David D'Avray drept „regular preaching”, sau, după cum e denumită de Anne T. Thayer, predica de rutină, ce are la bază colecțiile de predici model. Particularitățile ce pot fi delimitate derivă din gradul și maniera de utilizare a acestor instrumente de lucru, din selecția operată în privința subiectelor abordate, din efortul de prelucrare a textului model, constând probabil mai ales în transpunerea lui în limba vernaculară, dar și în asamblarea diverselor pasaje sau în adăugarea unor trimiteri la autorități sau a unor *exempla*. Așadar, ca o regiune de frontieră a creștinătății apusene, Transilvania are mai degrabă calitatea de receptor în procesul de comunicare în masă pe care îl angrenează predica, dar rămâne totuși important faptul că actorii pastorației sunt conectați la fluxul cultural și intelectual al vremii, având acces la cele mai populare și mai recente lucrări omiletice.

---

⁶² Papahagi, Dincă, Mârza, *op. cit.*, nr. 347, 353, 470, 487, 496.

Anexe

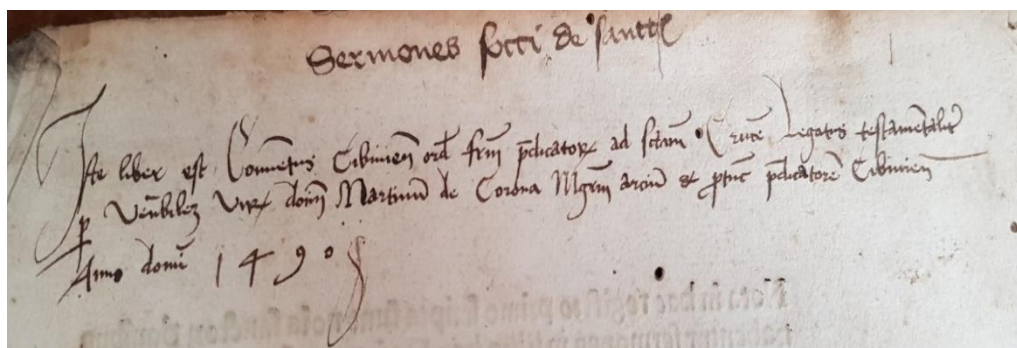

Fig. 1.

Însemnare care menționează numele unui predicator al orașului Sibiu: *Iste liber est conventus Cibiniensis ordinis fratrum predicatorum ad Sanctam Crucem, legatus testamentaliter per venerabilem virum dominum Martinum de Corona magistrum artium et pro tunc predicatorem Cibiniensis. Anno domini 1490.*

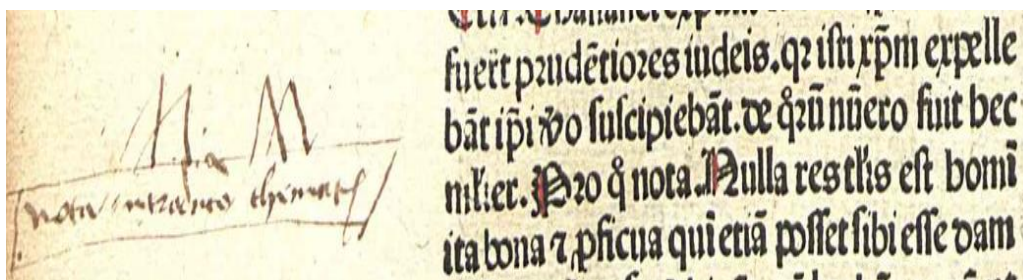

Fig. 2a.

Nota introductio thematis

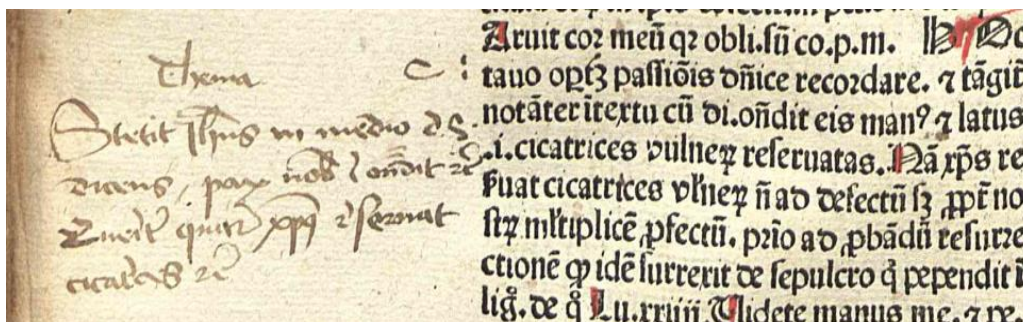

Fig. 2b.

Thema. Stetit Ihesus in medio discipulis suis dicens: Pax vobis et ostendit etc.

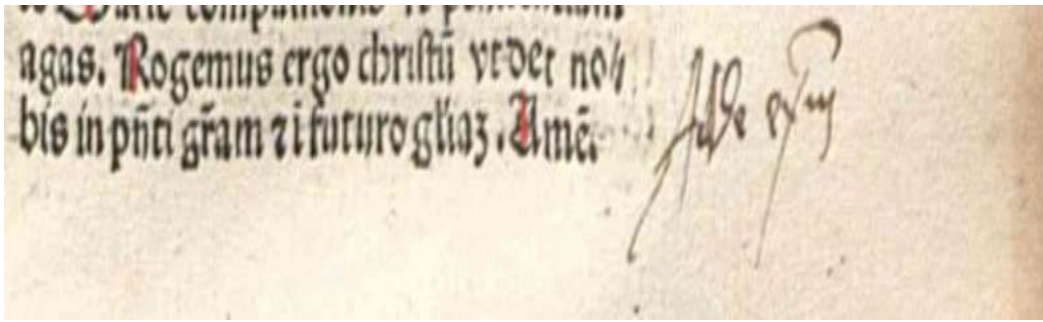

Fig. 4a.

Însemnare marginală: *Adde exemplum* – Biblioteca Muzeului Național Brukenthal, Inc. 38.

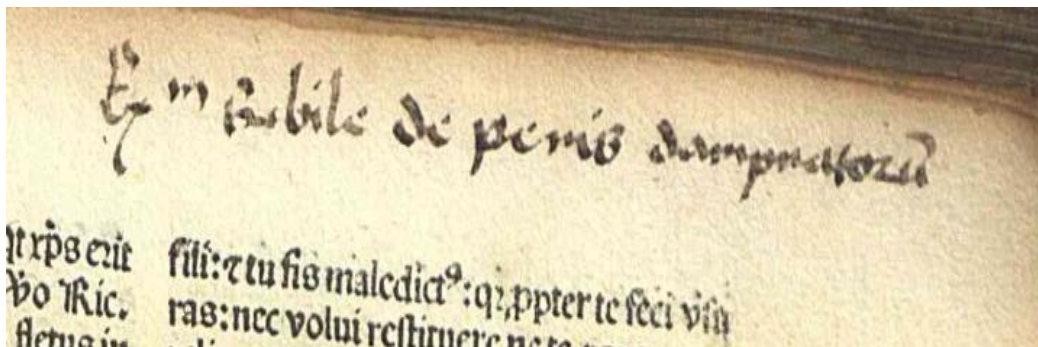

Fig. 4b.

Însemnare marginală: *Exemplum terribile de penis dampnatorum* – Biblioteca Muzeului Național Brukenthal, Inc. 20.